

HET ATJEH-VRAAGSTUK.

(Vervolg en slot van N°. 8, bladz. 553.)

Hebben wij in ons voorgaand artikel aan de hand der geschiedenis de oorzaken van onzen achteruitgang op Groot-Atjeh tijdens het bestuur van den civielen Gouverneur nagegaan, thans zouden nog ter verdere beoordeeling van de waarde van »Mijne ervaring van Atjeh», enkele gedeelten over blijven, die wij om den draad niet te verbreken, tot dusverre buiten beschouwing lieten. Aangezien het werk van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN echter reeds, gelijk wij vroeger opmerkten, door de Heeren TOBIAS en KIELSTRA is behandeld, kunnen wij verder volstaan met de voornaamste punten slechts aan te stippen.

Kon men bij het licht der feiten in het bestuur van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN over Groot-Atjeh, ondanks diens groote bekwaamheden niet anders dan »a failure» zien, zoo zou men zeker onbillijk zijn, wanneer men niet aan den anderen kant de verdiensten van den Gouverneur met betrekking tot zijn optreden op de Kuststaten erkende. Dáár waar niet — ten minste lang niet in die mate — een door den krijg opgezweepte, verbitterde bevolking viel te besturen, waar geen pas veroverd gewest slechts met den krachtigen arm kon worden beheerd, maar ons grondgebied niet verder reikte dan de ruimte, die onze versterkingen innamen, dáár lag buiten deze, het ruime terrein van besprekingen en onderhandelingen, dáár konden de politieke pogingen van den civielen Gouverneur beter tot haar recht komen, dáár lag voor hem *zijn* arbeidsveld.

Geen wonder dan ook, dat hij op dit gebied betere uitkomsten bereikte..., en zeker nog veel schooner had kunnen verk rijgen, wanneer hij op Groot-Atjeh de rust had weten te bewaren en de vrees voor onze bajonetten het politieke werk van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN kracht had kunnen bijzetten.

Thans ondervond men natuurlijk op de Kuststaten den terugslag van onze zwakheid op Groot-Atjeh. Dit zien we o. a. duidelijk bij de twisten tusschen

Pedir en Gighen over het landschap Lang, waarop we even nader de aandacht moeten vestigen, omdat ook hieruit wederom de *eigenaardige* wijze blijkt, waarop de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN »zijne ervaring» van Atjeh meedeelt.

Beide staten hadden de beslissing van ons Gouvernement ingeroepen. Wel was dit ook reeds vroeger geschied, onder den Generaal VAN DER HEIJDEN, — op het laatst van diens bestuur — maar de in het ongelijk gestelde partij (Pedir) had er zich niet aan gestoord, zooals de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op blad. 90 van zijn werk meedeelt. Thans zou *hij* uitspraak doen. Het verslag van zijn verrichtingen wordt op blad. 90—92 meedeeld. Zeker is het geenszins de schuld van den schrijver, wanneer de lezer niet den indruk verkrijgt, dat hier een groot politiek resultaat op meesterlijke wijze door den Gouverneur op beide belangrijke Kuststaten is behaald. De werkelijkheid is echter ook hier anders: noch Pedir, noch Gighen stoorden zich in het minst om den uitspraak van den Gouverneur (1).

Waarom vermeldt nu de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, die in zijn voorrede beweert zijn brochure alléén te hebben geschreven »uit plichtbesef, om den weg te helpen vinden», van deze zaak slechts dát gedeelte waarheid, dat noodzakelijk bij den gewonen lezer een onwaren indruk moet achterlaten, hem dus nog verder van den weg moet afhelfen?

Is het billijk tegenover den Generaal VAN DER HEIJDEN, wél *diens* niet-slagen te vermelden, maar *het zijne* te verzwijgen..... neen als een belangrijk succes voor te stellen?

Maar waar in zijn geheele werk is de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN billijk tegenover zijn voorganger?

Geeft hij niet al dadelijk (blad. 15) een zeer vreemde voorstelling van het behandelde bij zijn eerste ontmoeting met den Generaal? Al zou men diens eigen hiermede geheel verschillende getuigenis buiten rekening willen laten, dan nog is het duidelijk, dat iemand, die openlijk als zulk een groot tegenstander van zijn vervanging door een civiel Gouverneur bekend stond, zulke woorden niet heeft kunnen bezigen, als hem door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN worden in den mond gelegd. Maar dit daargelaten, als hier minder ter zake dienende, hebben wij na te gaan of de voorstelling van verschillende *feiten* het bestuur van den Generaal betreffende, juist is.

Allereerst b. v. de meedeeling van het gebeurde te Tenom en te Samalanga? Is die niet zóódanig, dat men na lezing (blad. 26—29) eenigszins

(1) Zie Kol. Verslag: »TONGKOE RADJA PAKEH, radja van Pedir, weigerde eenvoudig die kampong als »tanah waqaf» te erkennen en bleef er, evenals vroeger, het bestuur over voeren. Ook het aangewezen hoofd van Lang, Toengkoe Ri, betoonde zich onwillig om de benoeming aan te nemen, omdat hij zich daar niet veilig waande. De vele gebeurtenissen elders noopten het bestuur om deze quaestie voorloopig (!) onaangeroerd te laten».

Ter nadere waardeering verder van de voorstelling door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN van deze samenkomst gegeven, leze men het meervermelde werk van den Heer TOBIAS: »Phrasen en feiten», blad. 30—36.

aan de bekwaamheden van den Generaal als Militair en Civiel bestuurder moet gaan twifelen? Maar de juiste toedracht is ook wederom anders, gelijk de officiële archieven, of KIELSTRA's: »Geen strijd maar getuigenis», waarheen wij korthedshalve verwijzen, het kunnen aantoonen. Men zal daaruit de handelingen van den Generaal beter leeren waardeeren, al behoeft men het daarmede, tenminste in de Samalanga-zaak, ook niet geheel eens te zijn.

Is de voorstelling — bladz. 29 —, alsof de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN nimmer, zelfs maar gezinspeeld heeft op de aanstaande vervanging van den Generaal VAN DER HEIJDEN geheel naar waarheid? Hoorde men niet algemeen — zooals wij 't zelf destijds vernamen, en men 't ook o. a. kan lezen in het *Indisch Militair Tijdschrift* 1882 II, bladz. 466 —, dat de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN zich reeds in Nederland en daarna op zijn terugreis op de *Prins Hendrik* tegenover zijn medepassagiers, had uitgelaten dat hij binnenkort Gouverneur van Atjeh zijn zou? Maar hoe dit zij, het moge waar zijn, wat hij op bladz. 29 zegt, dat hij nl. in zijn gesprekken met de hoofden vermeden heeft op een bestuursverandering te doelen, meent men dan, dat die hoofden zoo onnoozel waren, om niet het doel van zijn, ook uit het oogpunt van kosten geenszins onbelangrijk verblijf, van de verschillende door hem gedane vragen onmiddellijk te begrijpen? Neen, uit eigen ondervinding kunnen wij getuigen, dat niemand tijdens hij als Regeeringscommissaris te Atjeh vertoefde er aan twijfelde, of men had in hem den aanstaanden Gouverneur te zien. Reeds boven deelden wij enkele staaltjes mede van de verschillende beschouwingen, waartoe deze overtuiging aanleiding gaf,.... bij ons — militaire en civiele ambtenaren —, hoe die echter het gezag van den Generaal bij hoofden en bevolking heeft geschaad, laat zich denken.

Is het juist — 't zweemt naar ironie —, wanneer de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op bladz. 31 zegt: »na de reis (lees: *vervolg*) van den Heer DER KINDEREN werd spoedig daarop aan den Generaal VAN DER HEIJDEN op zijn verzoek eervol ontslag uit zijn betrekking van Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden verleend». »Op zijn verzoek"! En dat terwijl 't een ieder bekend is — en anders kan men het uitvoerig lezen in de aan de Kamer overgelegde stukken betreffende het adres van den gepensionneerden Luitenant-Generaal K. VAN DER HEIJDEN — hoe alle pogingen van den Gouverneur-Generaal VAN LANSBERGE om den Generaal VAN DER HEIJDEN te bewegen tot het indienen van zijn verzoek tot ontslag, vruchteloos waren, tot ten slotte de Heer VAN LANSBERGE, spoed willende maken met het oog op zijn kort ophanden vertrek naar Europa, zelf den Generaal als Gouverneur ontsloeg.

Neen, Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, er is bij overeenkomst in meening meer verschil tusschen uw beider handelwijzen! Waar de Generaal VAN DER HEIJDEN de overtuiging had, dat 's lands belang zijn aanblijven vorderde,

gij — volgens uw brochure — vermeendet den brand onder den voet te hebben, *beiden* dus vervanging noodlottig moesten houden, daar verliet *gij*, die zoo ruimschoots het onbeperkt vertrouwen der Regeering had genoten, volgens uw eigen verklaring om een klein verschil in zienswijze, uit eigen beweging den post, waarop de Generaal VAN DER HEIJDEN, op geheel andere wijze langs duistere paden bekropen, als getrouwer schildwacht tot het laatst toe pal had gestaan!

Waarom geeft *gij* verder, Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, op zoo menige bladzijde van uw werk een onjuisten, te ongunstigen, indruk van den toestand te Atjeh bij uw optreden, die waarlijk toen, zooals wij reeds zagen, de omstandigheden in aanmerking genomen, weinig te wenschen overliet?

Hoe weinig waardeerd — en bovendien niet juist — is b. v. uw uitspraak (bladz. 34): »Eenige hoofden, meest van ondergeschikten rang hadden zich te Kota-Radja aangemeld, maar waren nog niet door hun onderhoorigen gevolgd», enz. Ook hier heeft men slechts de officiële opgaven na te slaan, en wanneer men dan eens op een weegschaal de zwaarte of het product van het aantal en het gewicht der hoofden, die zich aan beide bestuurders onderwierpen, met elkaar kon vergelijken (1), zou, vermoeden we, de balans niet naar de zijde van den civielen Gouverneur overslaan, wiens taak bovendien in dit opzicht gemakkelijker was, daar hij slechts in hoofdzaak het werk van zijn voorganger had te voltooien.

Niet juist is insgelijks het verder op bladz. 35 opgemerkte: »De voor herstel van den toestand organiseerende handen, om het noodige toezicht te houden, dien terugkeer te regelen, het heelen van de oorlogswonden te bewerkstelligen, ontbraken. Van de post- en patrouillecommandanten kon die taak niet gevorderd worden, te minder omdat hun de voorlichting en medewerking van inlandsche hoofden ontbrak».

In de eerste plaats waren toch reeds onder den Generaal VAN DER HEIJDEN na het eindigen van den oorlog de waarnemende militaire controleurs door civiele besturende ambtenaren vervangen. De noodige handen ontbraken daartoe niet, integendeel; de taak van verschillende dier controleurs scheen zeker niet te zwaar. Maar ook al had men deze civiele ambtenaren niet gehad — de verdiensten van velen niet te na gesproken — dan nog hadden de noodige handen om den toestand te organiseren, den terugkeer der bevolking enz. te regelen, niet ontbroken. In het zoo talrijk hier te Atjeh vereenigd Indisch officierskorps waren daartoe mannen van talent voldoende te vinden (2), en wie de verrichtingen heeft kunnen nagaan van den waar-

(1) Waarom maakt ook de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN van elk gering voorval op dit gebied zooveel ophief? Zie b. v. het hieromtrent door den Heer TOBIAS op bladz. 12—15 van zijn »Phrasen en feiten» opgemerkte. Goede wijn behoeft geen étiquette!

(2) Waar zooals hier de stof zoo ruim voorhanden bleek, is het te meer te betreuren, dat deze niet meer wordt ontwikkeld, daarmede niet meer wordt gewoekerd. Hoe eerder men dan ook geheel breekt met het besluit van den Gouverneur-Generaal SLOET VAN DE BEELE, om voortaan geen

nemenden militairen controleur van de XXVI Moekims HALEWIJN onder den Generaal VAN DER HEIJDEN, om niet van zooveel anderen als SEGOV, SCHOGGERS, VAN RIJEN en andere te spreken, zal moeten erkennen, dat die taak niet te zwaar was voor verschillende postcommandanten, die zelfs vaak eerder en bij voorkeur inlichtingen en medewerking van Atjehsche hoofden ontvingen, daar deze in hen de vertegenwoordigers van de kracht, de mannen zagen, die zoo noodig onmiddellijk de daad bij het woord konden voegen.... in den gekunstelden toestand onder den civielen Gouverneur natuurlijk ten onrechte.

Evenmin juist is ook de voorstelling op bladz. 36 omtrent het bestuur van den Generaal VAN DER HEIJDEN — in het tijdperk *na* den oorlog, natuurlijk —: »Intusschen werd voortgegaan met in de alsnog verlaten kampongs, huizen af te breken, met vruchtboomen om te kappen voor brandhout en materialen ten behoeve van de naastgelegen militaire posten, en werden door Chineesche wegwerkers steenen van Atjehgraven weggehaald om ze voor verhardingsmateriaal te gebruiken».

Reeds vroeger deelden wij uit onze eigen ondervinding mede hoe de Generaal het kappen van vruchtboomen enz. verbood, of wel waar zulks voor het aanleggen van wegen, posten enz. uit een militair oogpunt noodzakelijk was, ruime schadevergoeding deed geven, hoe op het gebruiken van de steenen der graven, dat in het oorlogstijdperk niet altijd had kunnen voorkomen worden, later streng werd gelet, hoe de graven in hun geheel door het omleggen der nieuw te traceeren wegen werden gespaard enz.

Onjuist is ook, — wij wezen hier reeds vroeger op, en zullen er dus niet verder bij stilstaan — de op bladz. 63 gegeven voorstelling, alsof de wegen onze militaire posten verbindende nog slechts grootendeels paden waren toen de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN aan het bestuur kwam, enz., enz.

Waarom — zoo kan men verder vragen — verkondigt de Schrijver van militairen meer aan het hoofd der Buitenbezittingen te plaatsen, hoe beter o. i. Het zeker niet van overdreven militarisme te beschuldigen Groot-Brittannie geeft ons op dit punt een juist voorbeeld. Wij wezen hier reeds op in onze »Indische legerbelangen».

De vrees door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN ter verdediging van de invoering van het civiel bestuur te Atjeh op bladz. 18 van zijn werk geuit, dat een militair hoofd van gewest in Indië zich door militaire geestdrift zal laten meesleepen, en dus een ongeschikt, een voor den Staat gevaarlijk hoofd zou zijn, is door een langdurige ondervinding ijdel gebleken. Uit verschillende voorbeelden van den Heer KIELSTRÄ (zie bladz. 253, 255 en 262 van zijn *Tijdspiegel*-artikel) aan de Indische Krijgsgeschiedenis ontleend, blijkt, dat juist *civiele* bestuurders, die niet bij eigen ondervinding de ellende, die elke zelfs zegevierende tocht na zich sleept, kennen, noch de gevolgen daarvan in die mate behoeven te dragen, zich eerder dan *militaire* tot gewaagde expeditiën laten verleiden. Het *niet* voldoen van den Generaal VAN DER HEIJDEN aan den last van den Gouverneur-Generaal VAN LANSSBERGE om naar Kemala op te rukken, het *niet* planten van de Nederlandsche vlag te Batoe-Iliq, zooals de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN het had gewenscht, zijn — men kan 't er mede eens zijn of niet — in elk geval bewijzen dat men ook van den Generaal VAN DER HEIJDEN niet behoefde te vreezen, dat deze het welzijn van den Staat aan militaire geestdrift zou offeren.... alsmede, dat de restrictie van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op bladz. 18 achterwege had kunnen blijven.

»Mijne ervaring» telkens in zijn werk theoriën — zeer juiste op zichzelf, maar waarvan de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN in de practijk maar al te vaak afweek — als iets nieuws, als iets van eigen vinding, waardoor bij den lezer — ten onrechte — de meening wordt geboren, dat deze waarheden in tegenstelling zijn met — minder juiste — zienswijzen en daaraan overeenkomstige handelingen van zijn voorganger?

Zoo b. v. bladz. 37 waar hij zegt: »vrede en orde kunnen alleen verkregen worden door organisatie, door het brengen van de wettige hoofden op hun plaats, van de wettige eigenaren in hun bezit met behoorlijke inkomsten en bindende waarborgen, door herstel van het sultansrecht en gezag in Nederlandsche bestuurshand; door kracht ja, maar niet door gewelddadigheden — waarvoor die tegenstelling? —; door grootmoedigheid en rechtvaardigheid allereerst». Zeer zeker, maar alléén waar deze ook tegelijk *eerbied* en *ontzag* weten in te boezemen, en niet aan zwakheid doen denken, waartoe de Inlander, daar hij die eigenschappen niet kent, maar al te spoedig geneigd is.

Zoo op bladz. 43: »Overschatting of geringschatting beide zijn verkeerd; juiste schatting is 't waar het op aankomt'..... ja had de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN dat gedaan! »De Atjeher moet als Atjeher, de Javaan als Javaan, de Amerikaansche roodhuid als roodhuid worden bestreden», enz.

Of op bladz. 51: »Moge het al noodig zijn door kracht van wapenen te toonen, dat wij in staat zijn onze positie en die van de hoofden, die met ons medegaan te handhaven, hun medewerking is onontbeerlijk om de ons gezag weerstrevende partijen in toom te houden», enz. Alleen door onder Atjehers bestuur te brengen, kan Atjeh onder ons bestuur gebracht worden».

Of wel bladz. 57: »Pacifictie van Groot-Atjeh met politieke onthouding ten opzichte van de kust is, dit zou spoedig blijken eene onmogelijkheid. Juist op de kust, waar het geld verdiend, het verzet georganiseerd wordt, enz. ligt het zwaartepunt van de Atjeh-quaestie. De meester van de kust is meester van het land», enz.

Of bladz. 63: »Niet door alles dooreen te slaan, maar na krachtig optreden alles weer zooveel mogelijk op zijn plaats te brengen, niet door vijand van allen, maar door de beschermer van een landspartij, die recht heeft op den voorgrond te komen, te zijn, kan in 't Oosten vooral, de vreemde beheerscher vasten voet krijgen. Verstandige politiek neemt in het mohammedaansch getinte Indië, de adat tot bondgenoot om daarmede hoofden en dorpsbewoners te ontmoeten. Ruw geweld vindt priesters en fanatieke volgelingen als tegenstanders», enz.

Bij de erkenning in algemeenen zin van de juistheid dezer en dergelijke theoriën, zal men toch zeker niet beweren, dat die den voorgangers van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN onbekend zijn geweest. Ook de Generaal VAN DER HEIDEN paste ze zooveel mogelijk toe, voor zoover nl. onze macht zulks gedoogde en een gezonde, krachtige opvatting van onze positie als overheerscher van een juist onderworpen Oostersch volk zulks toeliet.

Hoe weinig waardeerend is ten slotte het oordeel van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN over het werk zijns voorgangers, waar op bladz. 57 van »Mijne ervaring» gezegd wordt: »Wat Generaal VAN DER HEIJDEN deed, kan sedert wij vasten voet op Atjeh hebben, en vooral sedert wij de noodige terreinkennis bezitten, opnieuw gedaan worden». Mogelijk is 't waar, al zou niemand op dit oogenblik de middelen daartoe weten aan te wijzen, maar in elk geval uit den mond van hem, die het werk van den Generaal VAN DER HEIJDEN afbrak en Atjeh voor ons verspeelde, klinkt die bewering toch wel wat vreemd.

Zien we aldus den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN ook in zijn geschrift het werk zijns voorgangers verkleinen of onjuist voorstellen, zijn opvolger geeft hij insgelijks weinig reden tot erkentelijkheid.

Ondanks den in ons vorig artikel geschetsten zoo treurigen toestand bij het einde van zijn bestuur — een toestand, die den Gouverneur-Generaal 's JACOB drong een beroep te doen op de vaderlandsliefde van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN om hem te bewegen zelf zijn ontslag te verzoeken (1) —, zien wij dezen op bladz. 96 van zijn werk, men zou haast zeggen met kinderlijken eenvoud vragen: »Hoe komt het, dat bijna onmiddellijk na mijn vertrek de toestand geheel veranderd en zóó gevaarlijk is geworden, dat onverwijd een versterking van een bataljon soldaten moest worden aangevraagd; dat aan de hoofden alle vertrouwen ontzegd werd en deze dan ook de een voor, de ander na zich bij de vijandelijke partij aansloten; dat vivrestransporten met duizend man en artillerie geëscorteerd moesten worden en zulk een indrukwekkende troepenmacht nog vaak met verlies werd teruggeslagen; dat de communicatie tusschen posten werd afgesneden; dat zelfs wegen waar het vroeger zoo veilig was dat dames zonder geleide er in haar dos à dos of paniers langs reden, thans door troepenafdeelingen moesten worden opgehouden; dat, terwijl ik tot onze uiterste posten mij vaak alleen met een der controleurs, nooit met meer dan met een achttal cavaleristen als escorte begeven heb, mijn opvolger slechts door een talrijke troepenmacht omgeven daarheen kon gaan, terwijl hij onderweg beschoten werd?»

»Ik kan het niet beoordeelen; ik was er niet»; enz.

Waarlijk dit gaat al te ver. Speelde het geheugen den schrijver van »Mijne ervaring» reeds dikwijls parten, zooals wij zagen, hier *kan* men bijna niet enkel meer aan *zelf*misleiding denken. Die rustige tijd waarvan ge boven spreekt, Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, steltet ge u wellicht nog voor uit de dagen, toen gij als Regeeringscommissaris onder het bewind van uw voorganger te Atjeh vertoefdet, toen was het zoo, maar zeker niet meer, toen tijdens uw bestuur het, gelijk wij zagen, nergens meer veilig was tot voor de poorten van den Kraton, waar zelfs de passar moest worden verlegd, toen voortdurend transporten en patrouilles, vrij wat sterker dan

(1) Dit feit, dat wij uit goede bron vernamen, klinkt ook zeker eenigszins anders dan de door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN gegeven voorstelling van de reden tot zijn verzoek om ontslag.

uw achttal cavalieristen, werden beschoten en aangevallen, en de wegen vaak slechts met grooté troepenafdeelingen, ja colonnes konden worden open gehouden! Wel moet gij Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN een groote mate van lichtgeloovigheid bij uw lezers onderstellen, als gij vermeent, dat zij zoo voetstoots maar zouden aannemen, dat uw vertrek alléén ons zoo in eens »van den hemel in de hel” zou voeren. Neen, civiele Gouverneur, dat begrijpt ieder, hoe niet plotseling zulke toestanden kunnen ontstaan als gij *bij uw opvolger* zoo naar waarheid weet te schetsen. Die toestand was geen nieuwe, 't was slechts de voortzetting van den onder uw bewind begonnen, maar steeds door u ontkennden strijd, en, die rampen, die gij uw opvolger zoudt willen wijten, zij waren slechts het resultaat van uw werk (1)!

Ziet ge Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, dat gij u in den toestand te Groot-Atjeh hebt vergist, dat gij met te groot zelfvertrouwen en geringschatting van anderen *niet* den goeden weg hebt ingeslagen, en daarop ondanks alles hardnekkig zijt voortgegaan, dat is hoewel ongetwijfeld verkeerd, en zeer ongelukkig om der gevolgen wille, maar toch onder den roes der elkander snel opvolgende feiten, van mannen van uw karakter en wilskracht eenigszins te begrijpen. Dwalen is menschelijk en dus te vergeven. Maar, dat ge thans, zooveel jaren later, nu gij de gevolgen van uw stelsel maar al te goed hebt kunnen overzien, een werk schrijft ter vergoelijking, neen ter verheerlijking van uw bewind, waarin de waarheid op zooveel plaatsen geweld wordt aangedaan, waarin ge bovenal de waarheid ten opzichte van uw voorganger en uw opvolger zóó te kort doet..... dat is o. i. *niet* te verontschuldigen.

De goedgeloovige, geen kwaad vermoedende lezer moge bij het eerste opslaan van »Mijne ervaring” van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN een soort van spijt, een soort van leedgevoel hebben voelen opkomen, dat de Regeering den man van zoo juiste inzichten, van zoo breede opvatting, van zulk een politiek beleid op het oogenblik, dat hij volgens zijn eigen verklaring, den brand onder den voet had, om een klein verschil in zienswijze heeft laten gaan, de rechtschapen, eerlijke Nederlander, thans naar wij hopen beter ingelicht, zal niet alleen den Gouverneur-Generaal 's JACOB dankbaar zijn voor zijn wenk, die wellicht het Vaderland voor nog erger behoeft, maar zal zeker een gevoel van wrevel, van geschokt vertrouwen niet kunnen onderdrukken, waar hij de hoofdpersoon in het ongelukkig Atjeh-drama onmiddellijk na het schrijven van een »dergelijk werk”, tot Raad van Indië ziet benoemd!

(1) Karakteristiek is 't, hetgeen de Heer TOBIAS op bladz. 28 van zijn »Phrasen en feiten” meedeelt, dat nl. de gewestelijke Militaire Commandant hem in tegenwoordigheid van meerdere officieren er mede geluk wenschte, dat de invallen van de benden van NJA HASSAN zoo onmiddellijk na zijn optreden waren begonnen, daar anders de Regeering te Batavia, vertrouwend op de beschrijving van den toestand te Atjeh van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, de schuld van de verandering aan den nieuwen Gouverneur zou hebben geweten!

III.

Moesten wij ter bestrijding van de o. i. zoo gevaarlijke strekking van het werk van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN zoo lang bij diens jongste geschrift stilstaan, bij de thans nog te beschouwen arbeid van den Heer LAGING TOBIAS in het Meinummer van *De Gids*: »Onze tegenwoordige politiek in Atjeh en hare gevolgen», kunnen wij korter zijn.

Het was, zooals wij zagen (bladz. 553, Aflevering N°. 8), onder hoogst moeilijke omstandigheden, dat de Heer LAGING TOBIAS den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN als Gouverneur van Atjeh verving.

Mocht het al gelukken de benden van NJA HASSAN na het gevecht bij Batoe Poetih (zie noot 2 van bovenvermelde blad.) uit de XXVI Moekims te verdrijven, de daardoor terugkeerende veiligheid — zoo lezen wij in het Kol. Verslag — in de XXII en XXVI Moekims ging met nieuwe opeenhooping van vijandelijke benden in de Kloof van Glé Taroem en aan de Kroeng Raba baai (IV en VI Moekims) gepaard. Een den 2den April in de IV Moekims uitgezonden colonne vond de landstreek door alle mannelijke bewoners verlaten. Dit voorspelde — zooals het K. V. te recht opmerkt — weinig goeds. Inderdaad, 't was het bewijs, dat de volksoorlog voor de deur stond!

Het is voor het doel dezer regels niet noodig verder in bijzonderheden de verrichtingen onzer colonnes gedurende de nu eerstvolgende tijden na te gaan. Met de meeste getrouwheid heeft de *opvolger* van den Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN den toestand en de verrichtingen onder zijn bestuur zoowel in zijn rapporten als in zijn werk weergegeven. Steeds heeft *hij* open kaart gespeeld. Ter beoordeeling van den verderen toestand heeft men dus b. v. slechts de Kol. Verslagen na te slaan. Een paar aanhalingen daaruit mogen hier nog een plaats vinden, zoowel volledigheidshalve als om nader de gronden van ons vroeger oordeel over de nalatenschap van den Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN te motiveeren.

»Daar de vijandelijke benden, zoo lezen wij, echter niet uiteengedreven waren — na de expeditie van den Luit.-Kolonel MACK op den 9den April naar Kroeng Raba met het geheele 3de bataljon, een compagnie van het 14de, een detachement van 150 bajonetten, 2 secties berggeschut, een peloton cavalerie, en 30 man genietroepen! — vonden zij gelegenheid om weldra hare stellingen te Kroeng Raba te hernemen, bovendien bezetten zij den westelijken ingang van de Kloof van Glé Taroem. Aanhoudend kreeg NJA HASSAN versterking uit het Lepongsche en ook uit andere gedeelten van Groot-Atjeh. Sterk als hij zich waande — was dit slechts een waan? — scheen hij met ongeduld een aanval onzerzijds af te wachten. Toen die

uitbleef veranderde hij van tactiek, en begaf hij zich met een gedeelte zijner benden naar de vlakke van Pakan Badak" enz. Onze troepen niet meer in staat den vijand in zijne stellingen aan te vallen, maar door hem in de hunne bestookt in de onmiddellijke nabijheid van den Kraton, slechts een paar weken na de schoone afscheidsrede en de rustige rustverklaring van den Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN!

Verschillende gevechten hadden nu hier in de vlakke van Pakan Badak tengevolge van de aanvallen van den vijand op Oleh-leh, Sinangri enz. in de maanden April en Mei plaats.

»Daar het bleek, zoo lezen wij verder, dat wij de VI Moekims niet voor goed van vijanden konden zuiveren, de gemeenschap met Boekit Seboen — welke post een tijd ingesloten was — niet konden verzekeren en Oleh-leh niet afdoende voor hernieuwde aanvallen konden behoeden, tenzij tusschen Boekit Seboen en Oleh-leh weder een versterking werd opgericht, werd onze voormalige post Pakan Badak zoo spoedig mogelijk hersteld. De vijandelijke benden trokken daarop af naar de IV Moekims", enz. Ook hier dus wederom — maar ten koste van veel — teruggekomen van de vroeger meegedeelde *bijzondere* denkbeelden van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN omtrent het doel en het nut onzer versterkingen!

Het was slechts het sneuvelen van NJA HASSAN bij een stoutmoedigen aanval op klaarlichten dag op Oleh-leh (begin van Mei), dat aanvankelijk, en later vooral de komst van versche troepen (1) — het 10de bataljon — den 1sten Juni, dat eindelijk den onzen lucht gaf, en den toestand in de IV en VI Moekims verbeterde, terwijl de strijd daarna hoofdzakelijk naar de XXII Moekims werd overgebracht.

Hier was het vooral de tactiek van den vijand om ons de gemeenschap tusschen onze versterkingen te beletten, en voornamelijk tusschen Anagaloeëng en Glé Kambing, die tot aanhoudende en ernstige gevechten aanleiding gaf. Wel gelukte het den vijand nimmer een belangrijk, duurzaam voordeel te behalen, wel leed hij daarentegen meermalen zware verliezen, maar de gevoelige lessen, welke de oorlogspartij aldus bij meer dan eene gelegenheid bekwam, — zie Kol. Verslag — hadden echter geen uitwerking, geëvenredigd aan de opofferingen en de krachtsinspanning waarop de toediening ons te staan kwam. Was een bende met groot verlies teruggeslagen, den anderen dag kwam een versche opdagen; waren door een transport de wegversperringen, die het aantrof weggeruimd, een volgend transport stond voor nieuwe (2).

(1) Reeds kort na het optreden van den Heer TOBIAS had deze in overleg met den Gewestelijken Militairen Commandant, den Kolonel SCHÄFER, dringend om versterking der troepenmacht verzocht.

(2) Tengevolge van de herhaalde aanvallen en wegversperringen tusschen Anagaloeëng en Tjot Basatoel voornamelijk ter hoogte van Samagani, werd alhier — 8 Juni 1884 — een post opgericht.

»Was in den laatsten tijd — zoo lezen wij daaromtrent in het K. V. — de toestand in het overig gedeelte van Groot-Atjeh vrij rustig geweest, na de oprichting van den post te Samagani

Zoo was het dan, terwijl vaak nog bovendien in de XXVI, IV en IX Moekims gestreden werd, dat het Kol. Verslag van 1884 openhartig moest getuigen:

»Blijkt uit het vorenstaande dat de strijd, dien de Atjehers steeds tegen ons bleven volhouden en waaraan zij al meer en meer een godsdienstig karakter gaven, aan onze troepen veel inspanning en ook niet zelden gevoelige verliezen kostte zonder dat wij nader kwamen tot de gewenschte onderwerping, de pogingen van het civiel bestuur om toenadering te verkrijgen tot de ons nog steeds vijandige hoofden bleven volslagen vruchteloos. Onze invloed in Groot-Atjeh ging merkbaar achteruit, niettegenstaande onzerzijds niets onbeproefd werd gelaten om de overtuiging ingang te doen vinden, dat het Gouvernement den Mohammedaanschen godsdienst eerbiedigt en de Atjehsche adat wenscht te handhaven". (Juist dus als de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN!) »Met de betuiging van gehechtheid en trouw op de lippen heulden de onderworpen hoofden in den regel met den vijand of bepaalden zich tot een geheel passieve rol". (Dit klinkt echter eenigszins anders dan het goed geloof van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN in zijn Inlandsche hoofden!)»Hoewel de kern der vijandelijke benden bijna uitsluitend gezegd werd te bestaan uit lieden van de zoogenaamde onderhoorigheden, werden zij zeer dikwijls door het kampongvolk aangevuld, dat zich aan veldarbeid onttrok voor zoolang tegen onze troepen gevochten moest worden om na afloop van den strijd dien arbeid weer rustig te gaan hervatten. Zoo werd in den omtrek van Djerir op een detachement, dat het schijfschietterrein opnam, van de omliggende heuvels gevraagd door de mannelijke bevolking van een drietal kampongs, die in de sawahs werkende, de ploegen en patjols verliet en naar hare in de nabijheid staande geweren greep om tegen de onzen te strijden", enz.

Zoo zien we ons dus — zooals wij boven opmerkten — te midden van den geduchtsten aller oorlogen, »den volkskrijg".

»Aldus vermeenende — om tot het werk van den Heer TOBIAS terug te keeren — dat de Atjehers zich nooit bij de erkenning van ons bestuur zouden neerleggen, dan door geweld daartoe gedwongen, en, in de overtuiging, dat na de schatten, die de Atjeh-oorlog reeds gekost had en met het oog op den treurigen toestand van het leger, een oorlog à outrance niet in het belang van het land kon zijn, wenschte hij zoo mogelijk het Sultansbestuur te herstellen onder Nederlandsche souvereiniteit, en deelde hij deze zijne plannen der Regeering mede".

»Toen hij daarop echter niet de goedkeuring der Regeering mocht verwer-

viel ook een gunstige wending in den toestand der XXII Moekims waar te nemen". Zeker een andere zienswijze dan die van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, volgens wien, zooals wij zagen, de versterkingen er ter wille van het leger waren, en tot aanmoediging van kwaadwilligen dienden!

Ook hier in den Atjeh — evenals er in den Java-oorlog —, bleek duidelijk ondanks alle tegen- gestelde theoriën, de noodzakelijkheid van de oprichting van een zeer groot aantal bentings.

ven, en overtuigd was dat dan verder een civiel Gouverneur in Atjeh geheel misplaatst was en niet nuttig kon zijn, verzocht hij als zoodanig zijn ontslag (1), dat hem echter eerst gegeven werd, toen besloten was over te gaan tot de concentratie, die de kroon heeft gezet op het gebouw van Nederlands fouten in Atjeh".

Met deze weinige maar veel beteekenende woorden geeft de Heer TOBIAS een overzicht van de richting van zijn bestuur en van de redenen, die hem tot aanvraag om ontslag noopten, om vervolgens meer uitvoerig de gronden van zijn oordeel over de concentratie uiteen te zetten.

De concentratie, die de kroon heeft gezet op het gebouw van Nederlands fouten in Atjeh.....

omdat de Atjeher er niets anders in kan zien dan een bewijs onzer zwakheid;

omdat zij den vijand aanmoedigt tot meerder volharding, sedert hij zich verheugt in de vruchten van zijn vroegeren strijd (2);

omdat zij de onderwerping van Atjeh in een verder verschiet dan ooit heeft verplaatst;

omdat..... maar een ieder, die omtrent dit punt nog in twijfel moge verkeerden, bevelen wij de lezing zelf van het kernachtig betoog van een met den toestand volkomen bekend, eerlijk Staatsman van zoo rijke ervaring aan!

Terwijl de Opperlandvoogd 's JACOB naar Atjeh vertrokken (4 Aug. 1883), ten einde in loco de mogelijkheid van inkrimping onzer vestiging en vermindering van onze troepen te onderzoeken, aldaar den toestand zóó ongunstig vond, dat hij (16 Aug.) openlijk te Kota Radja verklaarde noch tot inkrimping van grondgebied, noch tot vermindering van troepenmacht te zullen overgaan, zoolang de toenmalige omstandigheden voortduurden, — welke omstandigheden in het hierop volgend jaar medio 1883 tot medio 1884 voorzeker zeer weinig veranderden —;

(1) Het Kol. Verslag geeft de reden voor de opheffing van het civiel bestuur aldus aan: »Aangezien de voortdurende pogingen onzerzijds om vredelievende betrekkingen met hoofden en bevolking aan te knopen en te onderhouden slechts met verraad waren beantwoord, werd het noodzakelijk geacht voortaan een zeer krachtige en gereserveerde houding tegenover alle Atjeheren in acht te nemen. Bij het volgen van zoodanige gedragslijn zou er geen plaats zijn voor een afzonderlijk civiel bestuur, zoodat het civiel en militair gezag in één hand kon worden vereenigd».

Eindelijk dus bij de officiële erkenning, dat men zich vergist had, terugkeer tot zuiveren toestand..... maar helaas op de puinhoopen onzer macht!

(2) Zie de proclamatie van Toekoe-di-Tirou van 16 Rabioel Achir 1302 — 2 Februari 1885 — (VERSTEGE'S »Beroep» bladz. 70):

»En geopenbaard is het teeken der overwinning door het terugtrekken der ongeloovigen.

»Hoevele sterke versterkingen hebben de Moslim's reeds genomen, hoevele stevige wapenen buit gemaakt!

»De zekerheid, dat de Moslim's moedig zijn, vermeerderd de vrees, de schuwheid en den kommer der ongeloovigen en renegeaten.

»Een duidelijk teeken daarvan is, dat zij door versterkingen omgeven, omheiningen (de 1000 M. breede, zoogenaamde vrije strook) willen maken en wachten plaatsen».

.....
»De ongeloovigen zullen, zoo God het wil, overwonnen en verdreven worden, zooals de Heer de Verhevene, heeft beloofd».

terwijl nog den 19den Augustus 1884 de nieuwe Gouverneur-Generaal VAN REES in een proclamatie »aan de Indische Vorsten en Grooten en tot de bevolking gezeten in de Onderhoorigheden van het Gouvernement van Atjeh», verkondigt, dat de dwaze aanvallers, die als roovers onze posten en transporten beschieten *er nooit in zullen slagen ons een enkelen stap terug te dringen* (1), is reeds zonder dat aan de autoriteiten in Atjeh eenig nader advies ter zake is gevraagd, in comité-generaal op 16 en 17 Juni 1884 tot het terugtrekken besloten!

Wordt het niet tijd, vragen wij met den Overste VERSTEGE (bladz. 80 van zijn »Beroep op het Nederlandsche Volk»), dat het geheim van het in comité-generaal verhandelde wordt opgeheven, en de natie wete wie *tegen* het advies der bevoegde autoriteiten in, de hoofdbewerkers van deze treurige operatie zijn geweest en de verantwoordelijkheid — zoover die ten minste bestaat — daarvan hebben te dragen?

Wij zouden de grenzen van de ons zoo welwillend afgestane ruimte zeker overschrijden, wanneer wij verder met den Heer LAGING TOBIAS uitvoerig de gevolgen van de concentratie nagingen. Geheel sluiten wij ons bij hem aan, waar hij ten slotte zegt:

»De concentratie moge voor *het oogenblik* misschien onze financiële en personeele krachten ten goede komen, zij zal ook van beide des te langer offers vergen, en bovendien vermoedelijk ons eindelijk dwingen tot vernieuwde krachtsinspanning, waarvoor schier evenveel goed en bloed zal noodig zijn als Atjeh thans reeds gekost heeft; of wel wanneer het Nederlandsche volk opziet tegen zoo zware offers, zal onze terugtrekking door een tweede, door ontruiming van Atjeh, gevolgd moeten worden. Reeds nu vindt dit laatste denkbeeld voorstanders» (2), enz.

Het is duidelijk, dat wij, waar wij ons vereenigen met de uitspraak van den Heer TOBIAS, over de *fout* der concentratie, niet op algemeene instemming mogen rekenen. In de eerste plaats wellicht niet van hen, die aan-

(1) Zie voor de geheele proclamatie: Bijlage N°. 24 der Memorie van Antwoord. Begrooting van Nederl.-Indië 1885.

(2) Ja helaas, o. i. juist niet ter eere voor onze natie, staat het Eerste Kamerlid, dat zich als zoodanig bij de gedachtenwisseling volgende op de voordracht van den Heer VERSTEGE over het Atjeh-vraagstuk te Enschedé deed kennen, niet meer alleen. Reeds deed het bericht in verschillende bladen de ronde (Zie o. a. *Het Vaderland* van 9 en 10 Mei jl., overgenomen uit het *Bataviaasch Handelsblad*), dat de Regeering beraadslaagde over een verdere inkrimping onzer geconcentreerde stelling in dier voege, dat zij alleen Kota-Radja en Oleh-leh omvatte. Een inzonder in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 12 Mei gaat zelfs nog verder, hij wil ons geheel de vaste kust doen ontruimen, en naar Poeloe Bras laten verhuizen.

Werd deze fiere en manlijke taal, de nazaten van een JAN PIETERSZON KOEN waardig, gevolgd, dan vermeenen wij, dat men maar hoe eer hoe liever een algeheele liquidatie van het vaderlijk erfdeel moest zien te verkrijgen. Intusschen bij de — gelukkig — zoo groote kosten, die de nauwelijks opgerichte geconcentreerde stelling heeft geeischt, en vooral om de vele, die natuurlijk het inrichten van een nieuwe zou vorderen, kunnen wij, naar men vermeent, gerust zijn, dat tenminste deze Minister van Koloniën, geen nieuwen terugtocht zal voorstellen!

hangers van het stelsel van den Generaal VAN SWIETEN van den beginne af aan slechts de beperkte stelling hadden willen ingenomen, die wij thans ongeveer insluiten. Toch zou dit ten onrechte kunnen zijn. Wij willen echter deze quaestie, die wij opzettelijk tot dusverre niet aanroerden, ook verder voorbijgaan.

Wij lieten en laten daarom de vraag geheel buiten spel, of men niet van den aanvang af beter had gedaan zich te beperken tot een kleine stelling aan de kust slechts den Kraton en Oleh-leh omvattende, of hiertoe na het vertrek van den Generaal VAN SWIETEN de mogelijkheid had bestaan, of niet het »wie meester is van de kust ook meester is van het land», waarvan de waarheid ook vóór den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN werd gevoeld getuige de herhaalde landingen en de aanleg van verschillende versterkingen op de kust, op andere wijze beter had kunnen worden in practijk gebracht...

Reeds te veel kwaad is gesticht door den hierover in eigen gelederen gevoerden strijd; wij hopen daarom geen aanleiding tot verdere voortzetting te geven. Wij gingen bij onze beschouwingen alléén van den feitelijken toestand uit, zooals wij dien bij eigen ervaring onder den Generaal VAN DER HEIJDEN leerden kennen, waarbij dus Groot-Atjeh zich geheel in onze macht bevond. Van dat, op welke wijze dan ook, eenmaal bereikte standpunt, dat wij naar onze overtuiging, *daarom* hadden moeten behouden, noemden wij de concentratie een fout.

Stond men echter — zoo wordt door anderen beweerd — tegenover een non-possumus? Liet de treurige uitgeputte toestand van leger en schatkist geen anderen uitweg over? *Moest* men uit een militair en financieel oogpunt terug, waartoe de Nisero-quaestie, die onze onmacht naar buiten blootlegde, den doorslag gaf? Was niet, zoodra men van uitbreiding van onzen invloed, van ons gezag, op het binnenland had afgezien, de lange als een wig vooruitstekende operatielijn Anagaboeëng—Glé Kambing verkeerd, en een zekerder, geconcentreerde stelling om onze hoofdvesting verkieslijker?

Het is duidelijk, dat toen men de militaire macht onder den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN — eerst vrijwillig — ging opsluiten binnen hare versterkingen, en men later — gedwongen — uitsluitend tot haar behoud moest strijden, het met geheel ander doel opgerichte thans zeer bedreigde postenstelsel in defensieve waarde voor de zuiver geconcentreerde stelling moest onderdoen. Maar, behalve dat men natuurlijk zeer verkeerd deed, het zoover te laten komen, had men toen nog o. i. *alle* middelen moeten inspannen om wederom meester van den toestand te worden. Waar het bestuur van een handje vol Europeanen over millioenen Inlanders hoofdzakelijk op ons *moreel* overwicht steunt, moet alles, zelfs het allergeingste, worden vermeden wat ons gezag, het geloof aan onze onoverwinnelijkheid kan schaden. En dat prestige heeft door ons terugtrekken niet een kleinigheid geleden, maar een schok gekregen, waarvan de weerstuit zich door den geheelen Archipel doet gevoelen!

Was het Indisch leger zonder gevaar voor geheele oplossing niet meer in staat den strijd voor te zetten en de rust in het door ons bezette gebied te herstellen, wat wij op gezag van bevoegden willen aannemen, dan vragen wij, waar die treurige toestand niet van van daag of gisteren dateert, maar lang voorzien en waartegen herhaaldelijk ernstig gewaarschuwd is geworden, in de eerste plaats welke krachtige pogingen zijn in de laatste jaren tot herstel geschied? Wat heeft men anders gedaan dan doodzwijgen op de talrijke adressen tot verbetering van af 1882? En waarom heeft men, ook nadat men den tijd hiervoor had laten verstrijken, niet nog de mariniers — onze Indische brigade — uitgezonden, die in den garnizoensdienst in het Moederland zeker nog wel te vervangen zouden zijn geweest, om inmiddels de handen uit den mouw te steken? En wanneer men ook dit niet kon of niet wilde, waarom dan niet getreden in de voorstellen van den Gouverneur TOBIAS tot herstel van het Sultansbestuur, dat toch zeker, al kwamen wij ook hierdoor op een vroegere verklaring terug, ons prestige vrij wat minder zou hebben geschokt? Ons inziens had *alles* beproefd moeten worden vóór men één stap achterwaarts deed (1).

Gemakkelijker echter dan een energieke poging, dan een beroep op het volk, dan wellicht een leening voor Indië, dat ons eenmaal honderde miljoenen in den schoot wierp, was zeker het besluit tot terugtrekken.

Voor 't oogenblik was men uit den nood (2)! Et après nous le déluge!

Het is echter niet genoeg het verleden te betreuren, het tegenwoordige moet onder de oogen worden gezien, en getracht worden zooveel mogelijk de gevolgen van onze fouten af te wenden en te herstellen.

Zoowel de Overste VERSTEGE als de Heer LAGING TOBIAS geven daartoe verschillende middelen aan de hand. De eerste wil de instelling eener commissoriale enquête, aan welke, behalve het onderzoek naar de te volgen gedragslijn voor Atjeh, nog verschillende andere vragen betreffende den treurigen toestand van het Indisch leger ter beantwoording zouden worden gesteld.

De Overste VERSTEGE zal 't ons hopen wij niet ten kwade duiden — zijn

(1) Een beroep op het voorbeeld van Engeland in de Transvaal en Soedan gaat niet aan. Bij het eerste land verschillen de omstandigheden te veel, bij het laatste zal het zeker nog de vraag zijn of Engeland hierin met het oog op zijn Indische bezittingen staatkundig heeft gehandeld. Maar hoe dit zij, een groote, krachtige koloniale mogendheid kan fouten maken, die een kleine niet mag begaan, zonder het behoud zijner Koloniën in de waagschaal te stellen.

(2) Indien tenminste die ongelukkige beri-beri er niet tusschen gekomen ware! Zich als de tegenwoordige Minister van Koloniën, om die reden over de concentratie te verheugen, gaat echter o. i. niet aan. Zouden onze troepen, wanneer zij in plaats van, als bij den aanvang van ons verblijf te Atjeh, wederom in de lagune-streek in nieuwe posten te worden gelegd, in de latere zooveel gezonder meer binnenslands gelegen positie waren verbleven, van die ziekte zóoveel te lijden hebben gehad?

woorden op bladz. 106: »en wordt het kiezen van een anderen weg beter geoordeeld dan het pad door mij aangegeven, men volge dien weg, maar blijve in geen geval met de handen in den schoot de toekomst verbeiden, die dan slechts heilloos voor ons wezen kan», staan er ons voor borg — waar wij bij onze groote ingenomenheid met zoo menige schoone bladzijde uit zijn werk ons hier met zijne voorstellen minder goed kunnen vereenigen. In 't algemeen geen voorstander van dergelijke commissies, die o. i. meestal slechts dienen om de verantwoordelijkheid te verplaatsen of op te heffen, of een zaak op de lange baan te schuiven, zou de instelling, vroeger b. v. vóór de invoering van het civiel bestuur, of vóór de concentratie, om daaromtrent te adviseeren, nog reden van bestaan hebben gehad. Thans voor het fait accompli geplaatst zou haar arbeid weinig practisch nut meer kunnen opleveren. Wat zou die commissie toch moeten adviseeren? De geconcentreerde stelling te verlaten en het vroeger door ons bezette gebied te heroveren? Maar dat ware o. i. de eene fout op de andere gestapeld.

Wij hebben nu eenmaal een stelsel.... zeker na al de millioenen gouds en stroomen bloed, na de eenmaal ingenomen positie een zeer miniem resultaat, maar in elk geval een stelsel. En waar *stelselloosheid* van het begin tot het eind het kenmerk van den Atjeh-oorlog is geweest en de hoofdoorzaak van al onze tegenspoeden, daar is het zeker meer dan tijd eindelijk hiermede te breken, en de nu aangenomen beginselen consequent door te voeren.

Wat zou 't ons bovendien baten al konden wij thans door een buitengewone inspanning eenige duizende manschappen verzamelen teneinde daarmede onze vroegere positie te Atjeh te heroveren? Gesteld dat dit gelukte, wat natuurlijk bij den opgewekten fanatieken zin veel offers zou kosten, zoo zou 't ons thans zeker geen duurzaam resultaat opleveren.

Zonder zich aan een beslissenden slag te wagen zou de Atjeh'er evenals vroeger den guerilla-krijg voeren. Steeds uitwijkende, desnoods tot in het binnenland, waar onze colonnes hem toch niet konden bereiken — zie het vroeger, bladz. 422 noot 1, daaromtrent opgemerkte —, steeds ons harceleerende, onze wegen, posten en transporten bedreigende.... tot onze macht wederom is uitgeput. Dat oogenblik, hij weet 't thans bij ondervinding, zal zeker komen, en het behaalde succes zal hem tot volhouden aanmoedigen tot dat dit tijdstip dàar is.

Neen, deze geweldadige weg is thans *na* de concentratie in geen geval meer de ware.

Waar dus nu een ernstige en langdurige proef met het geconcentreerde stelsel als het enig juiste middel moet worden beschouwd, en de uitvoering *natuurlijk geheel aan den civielen en militairen bevelhebber moet worden overgelaten, wiens handen in dit opzicht niet gebonden mogen zijn*, is voor een commissoriaal onderzoek geen plaats. Evenmin is o. i. het nevendoel, het onderzoek naar den toestand van het Indisch leger noodig. De treurige toestand waarin dit verkeert is zeker niet het gevolg van gemis aan bekend-

heid daarmede. Hoe herhaaldelijk is in dagbladartikelen, tijdschriften en brochures, in vereenigingen, tot in 's lands Vergaderzaal, die toestand, maar steeds te vergeefs blootgelegd. Op den heelmeeester en de geneesmiddelen komt het thans aan!

Beter kunnen wij ons daarom met de voorstellen van den Heer TOBIAS vereenigen (1):

»Onmiddellijk en met spoed moet gehandeld worden: onmiddellijk moet het leger in Indië en ook de marine aldaar aanmerkelijk en blijvend worden versterkt, niet alleen omdat wij in staat moeten zijn aan alle eventualiteiten op staatkundig gebied daar het hoofd te bieden, maar ook vooral opdat men door den geheelen Archipel bespeure, dat wij niet zwak zijn'', enz.

Juist, »het leger versterken''... *versterken door het wegnemen van de oorzaken van zwakheid, versterken door vermeerderen van de kracht, zoo door uitbreiding, als door verbetering van het gehalte* niet het minst:

Versterking door krachtige bestrijding van de ziekten, die het leger teisteren, als thans vooral de beri-beri, waartoe, bij de vermoedelijk contagieusen aard, de middelen, die de ondervinding der laatste tijden hiertegen als alléén afdoend heeft leeren kennen: *afzondering* en *verspreiding* der zieken, op groote schaal ontsmetting en ontruiming van het besmette logies.

Versterking door uitbreiding, natuurlijk eerst van het Europeesch element, door Nederlanders (2). En dan hiermede beter gewoekerd, niet zulk een groot deel, non-combattanten, aan het veldleger onttrokken voor allerlei betrekkingen, waarvoor de elementen even goed in Indië zelf voorhanden zijn. *Uitbreiding* verder met Inlandsche troepen, zooveel mogelijk Amboineezen. Ernstige pogingen daarbij in het werk gesteld om het nagenoeg uitgestorven uitstekend Afrikaansch element in het leger te doen herleven, zoo niet rechtstreeks door werving uit Afrika, dan uit onze West-Indische bezittingen, of wellicht uit de Vereenigde Staten. *Uitbreiding* eindelijk door opname onder welke vorm en voorwaarden dan ook, van een zoo groot mogelijk deel der Indo-Europeesche bevolking, ook tot vorming eener zoo hoog noodige legerreserve in Indië zelf.

Versterking door verbetering van de oefening, vooral van het hoofdwapen, de infanterie. Deze niet langer ondergaande in wacht- en garnizoensdiensten; maar na ter behoorlijke sterkte te zijn gebracht door vergrooiting der tactische onderdeelen, de compagnieën, en voltallig gehouden door naar

(1) Ook door den Heer KIELSTRA gedeeld. Zie diens recensie »Atjeh en het Indische leger'' van het werk van den Overste VERSTEGE, *Tijdspiegel*-Afl. N°. 6 van dit jaar.

(2) Middelen hiertoe zijn reeds meermalen aangegeven — zie vooral het opstel van den Kapitein VINK over het Koloniaal Wersdepot, *Indisch Militair Tijdschrift* 1883, alsmede de lezing van den Kapitein van den Generalen Staf G. DE WIJS in de Vereeniging ter Beoefening der Krijgswetenschap, 18 December 1884. In afwachting van meer radicale wijzigingen in het Nederlandsche leger, schijnt voor het oogenblik meerdere samenwerking tusschen de verschillende ministeriën van landsverdediging, alsmede uitbreiding en beschikbaarstelling van het korps mariniers, het meest noodig.

de behoefte berekende depotbataljons, geoefend en nogmaals geoefend in 't bijzonder in het gebruik van het geweer als schiet- en stootwapen, in stelselmatige en beredeneerde velddienstoefeningen, in den kleinen oorlog. De officieren — altijd van het hoofdwapen — niet langer voor allerlei administratieve, de ambitie doodende beslommeringen onttrokken aan hun eigenlijken werkkring; de compagniescommandanten in werkelijkheid de *zelfstandige* leiders hunner compagnieën; de hogere officieren, hierin, in het nagaan van de juiste uitvoering dezer oefeningen, en niet in administratieve correctheid den maatstaf van de geschiktheid hunner onderhoorigen zoekende en vindende..... Aldus ontwikkeling, opwekking, vermeerdering van den geest van initiatief bij het officierskorps, aldus voorbereiding voor het bekleeden der hogere rangen..... en aan het hoofd van het hoofdwapen een eigen chef!

Versterking door verbetering van de tucht, die in den langdurigen oorlog een gevoeligen schok heeft gekregen.... gegrondvest op eigen militaire wetten naar Indische toestanden vastgesteld.

Versterking door het scheppen in Indië zelf van deugdelijke militaire instellingen, van een kaderschool, een militaire academie, een krijgsschool, een schiet-school,.... dat alles en nog zooveel meer, waarop wij reeds in onze »Indische legerbelangen» wezen, een voldoende Generale Staf, een korps torpedisten, pontonniers, hospitaalsoldaten, trein, enz., enz., dat is 't wat het Indische leger behoeft.

Terwijl men aldus het leger reorganiseert, verbetert, opwekt uit den staat van machteloosheid waartoe het thans is gedaald, — trots alle optimistische verklaringen van den Minister van Koloniën in de Kamerzitting van 22 Juli jl. (1) —, behoeft men intusschen nog niet te Atjeh lijdelijk af te wachten, te dulden dat de vijand ons belegert, beschimpt, onze posten besluipt, het binnen onze kring gelegen terrein onveilig maakt.

In het gedeelte, dat wij bezitten *kunnen* en *moeten* wij krachtig zijn. Defensief is reeds nu de sterkte voldoende, thans moet nog de veiligheid verzekerd, het moreel opgewekt, en vervolgens den vijand ontzag ingeboezemd worden.

Dit kan o. i. geschieden, niet door groote uitvallen zooals wij reeds opmerkten, maar door de instelling van een paar kleine, maar krachtige, zelfstandige, mobiele colonnes (2), elk sterk $\pm$ 200 uitgelezen manschappen, onder flinke officieren. Te allen tijde gereed, op het onverwachts bij dag of bij nacht uitrukkende, naar deze of gene zijde, binnen of buiten de linie, in hinderlaag of rusteloos achtervolgend, zonder dat vooraf hiervan iemand iets bekend is, aan tijd noch plaats van terugkomst gebonden, aldus *werkelijk* den Atjeher als Atjeher bestrijdend, en meer en meer in dien

(1) Schreef de legercommandant niet nog onlangs aan den Gouverneur van Atjeh, dat 't hem ondanks alle inspanning *onmogelijk* was voor de geregelde aanvulling der bezetting van Atjeh te zorgen, en hoe luidden wel de telegrammen om hulp van het Moederland?

(2) Ook voorgesteld door den Kolonel A. J. DIEPENBROEK in de *Soerabaja Courant*.

guerilla-krijg geoefend, zal in die school, die velen kunnen doorloopen, het moreel van het bezettingsleger worden verhoogd en den vijand schrik worden ingeboezemd.

Aldus onveranderd in deze eenmaal aangenomen richting voortschrijdende, zal ten slotte — na al het voorgevallene voorzeker eerst op den langen duur — de Atjeh'er leeren begrijpen, dat wij in zijn land zijn en er blijven, dat onze getaande macht wederom is herleefd en krachtig als weleer hem door geweld zou kunnen bedwingen — zoo noodig. Hierop gebaseerd, moge een juiste politiek, zooveel mogelijk langs vreedzamen weg, van af de kuststaten uit het westen en noorden, en van de landzijde uit het oosten en zuiden onzen invloed en ons gezag steeds verder en verder uitbreiden, tot ten slotte ook hier »het werk is voltooid" en een nieuwe parel gevoegd aan de Kroon van Insulinde!

Zoo kan het worden zal 't ook zoo zijn (1)? Krachtig en onverwijd zou de hand aan den ploeg geslagen, veel offers van de natie gevraagd moeten worden! Zijn die haar te zwaar?

Het Atjeh-vraagstuk of in ruimer zin, dat van het herstel van het Nederlandsch-Indisch leger, is het vraagstuk van het behoud onzer Koloniën, en daarmede van Neerlands *raison d'être*!

Aan het einde van dit opstel nog een woord van hulde en sympathie voor den wakkeren, belangloozen strijder, den Luit.-Kolonel VERSTEGE, die reeds zoo vaak zijn waarschuwende stem deed hooren, en ook thans weder door zijn »Beroep op het Nederlandsche Volk" de natie heeft getracht op te wekken tot meerder belangstelling in haar schoonste bezittingen!

Moge de herhaaldelijk ondervonden teleurstelling hem ditmaal zijn arbeid »met weinig opgewektheid, zonder eenige geestdrift — al blijkt dit zeker niet uit zijn warm pleidooi — hebben doen aanvaarden" (bladz. 3), wij hopen, dat de liefde voor zijn land en het bewustzijn op die wijze zijn plicht te voldoen, naar het devies (bladz. 107) dat ook hij in zijn vaandel heeft geschreven, hem moge schragen, ook daàr waar hij tot nu toe geen oogst zag ontkiemen van het uitgestrooide zaad.

En moest ook deze poging nogmaals vruchteloos blijken dan nog vertrouwen wij, dat hij, zijn roeping getrouw, zal blijven volharden ten einde toe:

Life's race well run,
Life's work well done,
Life's crown well won,
Then comes rest.

W. COOL.

(1) »De geschiedenis van den Atjeh-oorlog geeft weinig ruimte voor optimistische verwachtingen voor de toekomst", KIELSTRA, de Atjeh-oorlog, 3, bladz. 340.